

מילת היצר

קשה לקבוע במדויק את הרגע ההיסטורי שרעיון חדש הופיע בו לראשונה על במת האנושות; בייחוד קשה לעשות זאת לגבי רעיון אמורפי כגון האהבה. אבל לאהבה יש היסטוריה.¹ ביוון העתיקה, ואחר כך בהגות הנוצרית, התקיים ניגוד בין אָרוס לבין אַגאַפֶּה: בין התשוקה המינית לבין אהבה מופשטת ונעלה כלפי האנושות בכללותה. בימי הצלבנים הופיע מושג האבירות, קוד התנהגות הרואה באצילות ובמפגני אומץ דברים שראוי כי יתוגמלו ב"זכייה בלכה של גבירה". שנים רבות אחר כך צמחה האהבה הרומנטית, זו המופיעה ברומנים של ג'יין אוסטן כשהיא מגודרת בתנאי ברור: האיש הצעיר או הצעיר-פחות המיועד לגיבורה חייב להיות בעל הכנסה הולמת ואחוזת קרקע, כמודגם בשורת הפתיחה המפורסמת של 'גאווה ודעה קדומה': "דעה מקובלת היא בעולם כולו, שגבר רווק בעל רכוש מבקש, בוודאי, לשאת אישה".² והיה גם הרגע ההוא ב'כנר על הגג' – כשטוביה, שנחשף בזכות בנותיו לרוחות החדשות המנשבות ברוסיה הטרומה-מהפכנית, פונה לאשתו גולדה, ומברר איתה שאלה שעלתה לפתע בדעתו:

טוביה: גולדה, אותי את אוהבת?
גולדה: אני אשתך.

טוביה: אני יודע. אבל, את אוהבת?

גולדה: אותו אוהבת? עשרים שנה סבלתי אותו, רבתי

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

איתו, רעבתי איתו. עשרים שנה במיטתי ישן. אם זאת לא אהבה, מה כן?
טוביה: אז את אוהבת!
גולדה: כנראה שכך.
טוביה: נו טוב, אז גם אני אותך.
שניהם: זה כבר לא ישנה כאן שום עובדה, אך גם אחרי עשרים שנה נעים לדעת.³

ההיסטוריה הפנימית של האנושות היא בחלקה ההיסטוריה של רעיון האהבה. בשלב מסוים, מושג חדש של אהבה הופיע בישראל המקראית. הוא מפציע לעינינו בקטע מיוחד במינו בספרו של אחד מגדולי נביאי המקרא, הושע. הושע חי במאה השמינית לפני הספירה בממלכת ישראל. מאז קריעת הממלכה המאוחדת של שלמה הידרדרה ממלכה זו מרחי אל רחי וגלשה לאיליות ולתוהו ובוהו. במשך כ-15 שנה, בין השנים 747 ו-732 לפני הספירה, משלו בה לא פחות מחמישה מלכים – תוצאת שרשרת של תככים, מזימות ורציחות. ההפקרות חלחלה אל כל שכבות העם: "פִּי אֵין אֵמֶת וְאֵין חֶסֶד, וְאֵין דַּעַת אֱלֹהִים בְּאָרֶץ; אֱלֹהֵי וְכַחַשׁ וְרֵצַח וְגַנְבַּי; פָּרְצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נִגְעוּ" (הושע ה, א-ב).

כמו כל הנביאים ידע הושע שגורל עם ישראל תלוי במילוי ייעודו. כשעם ישראל שמר אמונים לאלוהיו הוא הגיע להישגים יוצאי דופן: עמד בפני אימפריות, ויצר חברה יחידה במינה בעולם העתיק, חברה שכל בניה זוכים לכבוד סגולי, ושריבונה הוא בורא שמיים וארץ. אך כשהעם שירך את דרכיו ועזב את הקב"ה, הוא היה אומה ככל האומות הקטנות במזרח הקדום שסיכויי השרידה שלהן בין הפטישים והסדנים של המעצמות האזוריות היו מזעריים.

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא – נְאֻם ה' –
תִּקְרָא אִישׁ,
וְלֹא תִקְרָא לִי עוֹד בְּעֵלַי. (שם, יח).

הכינוי "בעל", בעלה של אישה, נושא עמו מטען כבד, שהרי הוא מצייין גם אדנות, קניין ושליטה. הוא מסמן עליונות גופנית, משפטית וכלכלית. וכידוע, בעל הוא גם שמו של אלוהי כנען, זה שאלהו הנביא התגרה בו בעימות המפורסם על הר הכרמל. הבעל, המצויר לעתים בדמות שור, היה אל הסערה, שניצח את מות, אל העקרות והמוות. הוא היה כוח טבע שהאדם תלוי בחסדיו: הגשם המשקה את הארץ ומפרה אותה. דת הבעל סוגדת לאל שהינו כוח.

הושע העמיד לדגם זה של יחסים בין עם לאלוהיו חלופה, בדמות המילה העברית האחרת המציינת את בן-הזוג בתא המשפחתי: איש. דבריו מרמזים למילותיו של האיש הראשון בעולם לאישה הראשונה בעולם – אדם וחוה:

זֹאת הַפֶּעַם עָצַם מַעְצָמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי; לְזֹאת יִקְרָא
אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת. (בראשית ב, כג)

כשבן הזוג הוא "איש", כאן, הזוגיות אינה מתבססת על כוח, שליטה ובעלות. האיש והאיש שווים אף כי הם שונים. כל אחד מהם הוא צלמו של האחר, ועדיין נבדל ומובחן. מערכת היחסים היחידה שתחבר ביניהם בלי שימוש בכוח היא הנישואים הנתפסים כברית: קשר של נאמנות הדדית ואהבה, ששני הצדדים בו מתחייבים לשרת זה את זה.

המייחד את ספר הושע הוא האפיזודה שבתחילתו. ה' אומר לנביא להתחתן עם אשת זנונים, ולחוות על בשרו את תחושתו של אוהב נבגד. על ידי כך יבין מה חש הקב"ה לנוכח בגידתו של עם ישראל. הוא פדה אותם מעבדות והביאם לארצם, אך הם שכחו את עברם, עברו על הברית ועבדו אלוהי נכר. אולם, אף על פי שהם עזבו אותו, הוא איננו יכול לעוזבם. אלה הם פסוקים עזי מבע, המציגים טענה מטלטלת: יותר משאוהב עם ישראל את ה', ה' אוהב את עם ישראל. ההיסטוריה היהודית היא סיפור אהבה בין האל הנאמן לבין העם המפר לפעמים אמונים. יש וה' כועס, אך חזקה עליו שיסלח. הוא יוציא את עם ישראל לירח דבש שני, ויחדש את ברית נישואיו עמו:

לְכֵן הִנֵּה אֲנִכִּי מִפְתִּיחַ;
וְהִלַּכְתִּיךָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל לְבָבְךָ....
וְאֶרְשָׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם,
וְאֶרְשָׁתִּיךָ לִי בְצַדִּיק וּבְמִשְׁפָּט
וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים.
וְאֶרְשָׁתִּיךָ לִי בְאֱמוּנָה
וְיִדְעַתְּ אֵת ה'. (הושע ב, טז-כב)

את פסוקי האירושין הללו, המשווים במפורש את הברית לנישואים, אומר כל גבר יהודי מדי יום, בשעה שהוא כורך את רצועת התפילין על אצבעו כטבעת אירושין.

פסוק אחד, המשובץ בין הפסוקים שציטטנו זה עתה, דורש בחינה קפדנית. יש בו שתי מטפורות מורכבות, שלשם הבנתן יהיה עלינו להסיר צעיף אחר צעיף.

ואישה אחת. בכל פעם שאחד האבות נושא אישה נוספת על אשתו, יש מתח ודאבון לב. המחויבות לא-ל אחד משתקפת במחויבות לאדם אחד.

משמעותה היסודית של המילה העברית "אמונה" היא אמונים ונאמנות. אמונה היא המחויבות שאדם נוטל על עצמו בבואו כברית הנישואים. וכך גם בכיוון ההפוך: בעיני הנביאים יש קשר בין עבודה זרה לניאוף. זו תמונת היחסים שמצייר הקב"ה באוזני הושע. ה' התחתן עם בני ישראל, אבל הם, בפנותם אל האלילים, פעלו כאישה נואפת (הושע א-ב).

אהבת בני הזוג הנשואים – אהבה שהיא בעת ובעונה אחת אישית ומוסרית, לוחטת ואחראית – היא הדימוי שבכוחו לעזור לנו, יותר מכל הסבר אחר, להבין את אהבת ה' לנו ואת אהבתנו האידיאלית אליו. כשהושע אומר "וַיִּדְעַתְּ אֵת ה'", אין כוונתו לידיעה מופשטת. כוונתו לידיעה אינטימית, למערכת יחסים, למגע בין שני עֲצָמַיִם המגשר על פני התהום המטפיזית המפרידה בין תודעה אחת לאחרת. זהו נושאו של שיר השירים, אותו ביטוי אנושי מאוד ועם זאת מיסטי מאוד של הארוס, של האהבה בין האנושות ואלוהים. זו גם משמעותו של אחד המשפטים המגדירים של היהדות: "וְאַהֲבַתְּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה).

עוד מתחילתה קישרה היהדות בין מיניות לאלים, ומנגד בין נאמנות זוגית לסדר חברתי. לא במקרה נקראים הנישואים "קידושין": כמו הברית עצמה, גם הנישואים הם התחייבות לנאמנות בין שני צדדים, שכל אחד מהם מכיר בשלמות של משנהו, ומכבד את ההבדלים שיש ביניהם גם כשהם נעשים לבשר אחד ומביאים אל העולם חיים חדשים. הנישואים הם לחברה מה

זו איננה רק המשנה מחודשת, רדיקלית, של היחסים בין איש ואשתו. הושע מצביע גם על תפיסה חדשה של יחסי אלוהים ואדם, המנוגדת לתפיסה האלילית של עבודת הבעל. הקב"ה פונה אל בני האדם לא ככוח – הסופה, הרעם, הגשם – אלא כאהבה. ואהבה זו איננה אהבה פילוסופית מופשטת, אלא תשוקה עמוקה ומתמדת, הגוברת על כל האכזבות והבגידות. עם ישראל, אומר הושע, לא תמיד יאהב את אלוהיו, אך אהבתו של אלוהים לישראל לא תחדל אף פעם.

יחסנו לאלוהים משפיע על יחסנו לזולת. זה המסר של הושע. זה, וגם היפוכו: יחסנו לזולת משפיע על יחסנו לאלוהים. לאנרכיה בישראל במאה השמינית לפני הספירה היה קשר הדוק להידרדרות הדתית. חברה הבנויה על שחיתות ועל ניצול היא חברה המעדיפה את החזק על הזכאי. זו איננה יהדות אלא אלילות, עבודה בעל.

עתה נוכל להבין מדוע אות הברית הוא המילה, המצווה הניתנת בפרשת תזריע. כדי שהאמונה תהיה יותר מסגירה לכוח, היא צריכה להשפיע על הרובד האינטימי ביותר ביחסים שבין גברים ונשים. בחברה המיוסדת על ברית, היחסים שבינו-לבינה בנויים על יסוד אחר, עדין יותר משליטה גברית, כוח זכרי, תשוקה מינית ודחפים של בעלות, שליטה וקניין. הבעל חייב להיות לאיש. זכר האלפא חייב להיות לרע אוהב ואכפתי. יחסי המין צריכים להתקדש ולהתמתן באמצעות כבוד הדדי. הדחף המיני צריך להימול ולהתסן, כדי שיהיה כלי לאהבה ולא לבעלות.

הקשר בין מונותיאיזם למונוגמיה איננו משחק מילים. התורה אמנם אינה מצווה על מונוגמיה, ובכל זאת היא מתארת אותה כמצב נורמטיבי, למן היות האדם: אדם וחיה, איש אחד

שהברית היא לאמונה הדתית: הכרעה לעשות את האהבה – לא את הכוח, את העושר או את איתני הטבע – לעיקרון היצרני של החיים.

כשם שהרוחניות היא הקשר האינטימי ביותר בין אדם לאלוהיו, כך יחסי המין הם הקשר האינטימי ביותר בין אדם לזולתו. ברית המילה היא סימנה הנצחי של אמונת ישראל, מפני שהיא מאחדת את חיי הנפש עם תשוקות הגוף, ומזכירה לנו שאלו ואלו צריכים להיות כפופים לענווה, לאיפוק ולאהבה.

ברית המילה עוזרת להפוך את האדם הזכר מבעל לאיש, מגורם שתלטן לרַע אוהב – למה שהקב"ה, על פי דבריו להושע, מבקש להיות ביחס לעם הברית. ברית המילה הופכת את הביולוגיה לרוחניות. הדחף הזכרי האינסטינקטיבי להוליד הופך לפעולת-ברית של שותפות ואישור הדדי. זוהי נקודת מפנה מכרעת בהיסטוריה האנושית, ממש כמו הופעת המונותאיזם האברהמי. שתי בריתות-אברהם-אבינו אלו עניינן ביטול הכוח כבסיס ליחסים בין אדם לחברו ובין אדם למקום, והמרתו בברית האהבה – כדברי דנטה אליגיירי בשורות הסיום של "הערך", "פְּךְ אֶהְבֶּה תְּנִיעַ / אֶת הַחֶמֶה בְּרוּם וְאֶת כּוֹכְבֵי רְקִיעַ".⁴ ברית המילה היא הביטוי הגופני לאהבה הזו: לאמונה, לאמונים ולנאמנות.

1. ראו למשל C. S. Lewis, *The Four Loves*. New York: Harcourt, Brace, 1960; Simon May, *Love: A History*. New Haven: Yale UP, 2011.
2. בתרגומה של שושנה שרידא, שבו שמו של הרומן הוא אהבה וגאוה. אוהור מאתר פרויקט בן-יהודה.
3. מתוך הנוסח העברי, מאת דן אלמגור, למחזמר "כנר על הגג", אשר בוצע בתיאטרון הקאמרי ב-1965.
4. דנטה אליגיירי, הקומדיה האלוהית: הערך, מאיטלקית: אריה סתיו, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשס"ח, שיר 33, עמ' 316.

מתי בפעם האחרונה
עשית משהו
בשביל הנשמה?

הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזלץ) מבאר התלמוד
ואחד ההוגים הגדולים של דורנו, חושף כיצד ניתן
לשמוע את הנשמה

לרכישה <

